

Az anyakönyvi bejegyzések megszületését övező néprajzi környezet

Részletek Tárkány Szücs Ernő Magyar jogi népszokások című könyvéből

A családban élő gyermekek átlagos lélekszáma csak 2,0-2,3 között mozgott, de valójában családonként 5-5,5 gyermek született, mert a halandóság ötből három gyermeket feltétlenül elvitt. A családonkénti gyermekhányad a 18. század vége óta folyamatosan csökkent. (114. o.)

A bábák a 18. században a városok és a községek legtöbbségében a közhatóság alkalmazásában álltak, esküt tettek, ennek ellenére sokszor kellett őket hatósági úton is kényszeríteni arra, hogy a szegényekhez is és éjszaka is kimenjenek a vajúdo asszonyhoz. 1820 körül Nógrád megyében még csak két tanult bába volt; ez szinte országosan mutatja az ország helyzetét. A bábák keresztelési tevékenységét a 18. század közepétől az egyházak megismétlődően tiltották, ami arra vall, hogy a gyermeknek nevet rendszerint ők adtak, nem pedig a papok. (125. o.)

Mater est certa, tartja a régi római mondás. Tehát csak az anya biztos, és ezen alapszanak azok a régi, rendszerint szimbolikus szokások, amelyekkel az apa formálisan is magáénak ismerte el a megszületett gyermeket. (127.o.)

A gyermeket betegsége miatt vagy a halvaszületéstől, a gyors haláltól való indokolt félelem esetén a bába is megkeresztelhette. Ez a szabály egyházi tilalmak ellenére élt. Olyan helyeken pedig, ahová a papok nem jártak ki rendszeresen, de a nagy távolság, a járhatatlan összekötő utak miatt a kint élők sem keresték fel a felvakat és városokat, keresztelés nélkül maradtak az emberek.

A névadás hatósági ténykedése régen kizárólag az egyház hatáskörébe tartozott, és ez két részből állt: az ünnepélyes névadásból, amelynél a gyermeket a keresztvíz alá tartották vagy a keresztvízben megmerítették, és a név regisztrálásából (anyakönyvi bejegyzés). A 18. században még nem a születés, hanem a keresztelés napját jegyezték be, mert ezt tudta az egyház hitelesen igazolni. A névadáshoz egy vagy két tanú (keresztszülő) közreműködését kívánták meg, akik egyúttal azt is bizonyították, hogy a gyermek a bejelentett anyától származik, és az anya tisztességes házasságban élt. Ugyancsak a tanúk igazolták a gyermek

nemét is. A házasságon kívül született gyermeket régen csak akkor volt szabad megkeresztelni, ha a szülőanya már elszenvedte az egyházi büntetést. (129.o)

A keresztszülők kiválasztása mindig nagy gonddal történt, [...] mert a gyermek egész életében szerepet kellett játszaniok. A tanúk jogait, kötelezettségeit, számukat, kiválasztásuk módszereit a jogi népszokások és hagyományok határozták meg.

A névadási tanút a nép komának vagy keresztszülőnek nevezte. Számuk általában 2-6 volt, protestáns helyeken rendszerint jóval kevesebb.

[...] a Magyar Néprajzi Atlasz már kiadott térképe azt mutatja, hogy a református lakosság körében a szülők minden gyermekükhöz más-más párt kértek fel keresztszülőnek. A Dunántúl nyugati részétől és a Balaton alatti területtől eltekintve, az egész Dunántúlon általánosnak mondható az a szokás, hogy minden gyermekhez több pár keresztszülőt hívtak meg. A Délnyugat-Dunántúlon és a Tiszántúlon elég általánosnak mondható, hogy minden gyermeknél más, de csak egy pár keresztszülő szerepelt. A minden gyermeknél azonos, de ugyancsak egy pár keresztszülő rendszerint az összefüggő nagyobb tömbben élő katolikus lakosság körében mutatkozik eléggé általánosnak. Nagy vonalakban az olvasható le a szóban forgó térképről, hogy a Dunántúl nagyobb részén, a Tiszántúlon és Erdélyben többgyermekes házaspárnak több koma, a Dunántúl kisebb részlegein, továbbá az ország északi sávjában a Bodrogig, végül a Duna-Tisza közén csak minden gyermeknél azonos, egy keresztszülő pár volt szokásban. [...] A választás elveként a századfordulón eléggé általánosnak mondható az a szokás, hogy a keresztszülőt nem a rokonságból, hanem a baráti körből választották, ... (131. o.)

A családneveknek a 18. században még eléggé meglepő a helyhezkööttségük. Valahol kialakult a családnév, és ott a közvélemény azt a családot ennek alapján jelölte meg. Ha azonban a család másik községbe költözött, újabb családnév-alakulási folyamat indulhatott meg körülötte. Először azzal a helynévvel jelölték meg, ahonnan származott, majd névadásra inspirált a foglalkozás vagy egyéb körülmények, [...] Voltak helyzetek, amikor a gyors névváltoztatás szükségszerű alkalmazkodásnak tűnt az új körülményekhez, pl. a szökött jobbágy elrejtőzéséhez nagy segítséget nyújtott az új név, vagy a büntetés elől menekülő, rovott múltú személy maga cserélte el régi nevét. (144. o.)

A halottat régen addig nem volt szabad eltemetni, amíg valamennyi felmenő, lemenő rokona és a testvérei nem látták. Nemesi és kismemesi családoknál a 18. század közepéig

sokszor a temetésre a nemzetség valamennyi tagjának a halottnézése után kerülhetett sor, ezért a halottat néha 2-3 hónapig is a koporsóban tartották. (183. o.)

A 18. században a temetőn kívüli temetkezés már csak ritkán fordult elő. Az apró csecsemőt nemritkán a ház körül, a keresztleletlen, az öngyilkos vagy kivégzett személyt pedig a temetőárkában földelték el. A 18. század végén azután egészségi okokból és helyszűke miatt megindult a temetők kilakoltatása a községek belterületéről a külterületre, sőt hatósági intézkedések azt is előírták, hogy a temető mennyire lehet a községtől. A temetők rendszerint az egyházak tulajdonában álltak. A múlt század közepétől ritkán már községi temetőket is állítottak fel, amelyeket a községek kezeltek (1876:16. tc. 116. par.) és ezekben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen temetkezhetek (1868:53. tc. 22. par.). Ennek ellenére századunk közepéig többségben maradtak az egyházi temetők, és a vallási alapon elkülönülő temetkezés szokása megtartotta uralkodó jellegét.

Általános szabályként látszik kiemelkedni, hogy minden községi lakost, sőt az ott elhunyt idegent is megillette az eltemettetés joga és az ehhez szükséges sírhely, mégpedig ez utóbbi többek közt azért is, mert a községek rendszerint babonás okokból tiltották, hogy a halott embert átszállítsák a területükön. (193. o.)

A 18. században vadházasság csak elvétve fordulhatott elő, kizárólag olyan helyeken, ahol az egyházi befolyás valamilyen oknál fogva gyengült, vagy hatékonysága csökkent. Tartóssá nem igen válhatott, mert a közvélemény az ilyen személyeket, egyenként és együttevén, különböző módokon addig-addig sújtotta, amíg ezt a viszonyt fel nem számolták. A múlt század hetvenes éveitől azonban ez a forma már szinte gátlás nélkül tért hódított, és elterjedésének az egyházpolitikában kialakult liberalizmus is kedvezett. A vadházasság partnereiként leginkább özvegyek vagy elváltak szerepeltek; a házasságkötést sok esetben nyomós anyagi érdekből, pl. özvegyi jogok elvesztése miatt mellőzték. A közvélemény az ilyen partnerek szükségszerű együttélését még csak elviseli, megbocsátja, de a családot szétzüllesztő, a férfiakkal kacéran viselkedő, csábító külsejű és jellemű asszonyok nem sok kíméletet kaptak társaiktól. (253. o.)

Kováts Zoltán vizsgálataiból tudjuk, hogy a 18-19. században a családok több mint 50 százalékában a szülők egyike már 45 éves kora előtt meghalt. Minthogy pedig a nép azt tartotta, hogy „élőnek élő, holtnak holt a párja”, az özvegyek igyekeztek újabb házasságot kötni, amire egyébként családi (gyermeki érdek!) és vagyoni okok is készítették őket. A

második házasság megkötésének időpontját, tehát a várakozási időt különböző szabályok határozták meg, amelyek irányadók voltak a vadházasság létrehozásánál is, tehát nemcsak a közhatóságok tartatták be, hanem a közvélemény is őrkdött megtartásuk felett. Ez függött attól is, hogy az első házasság halál vagy elválás következtében szűnt-e meg. Hosszabb várakozási időt szabtak a halál, és rövidebbet az elválás miatt megszűnt házasság esetében; elválás esetében már akár a következő nap is megkezdődhetett az új együttélés. Halál esetén országosan élt az a szokás, hogy az özvegynek volt házastársát egy évig kellett gyászolnia. Nónél ezt különösen szigorúan vették. (279. o.)

A korkülönbség a legény és a lány között régebben 4-6 év volt, a 20. században 3-4 év, de egyes helyeken, pl. Tolna megyében 5 év.

Az életkornak az volt a meghatározó szerepe, hogy a legényeket 26, a lányokat pedig 24 éves koruk után már vénnek tekintették, és a társadalom legtöbb helyen kigúnyolta őket. (292.o.)